

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

КАНЦІР ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ

УДК 340.12

**ФІЛОСОФІЯ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ:
ПРАВОВИЙ ВИМІР**

Спеціальність: 12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів
2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Сливка Степан Степанович,
Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», завідувач кафедри міжнародного права та філософії права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Гуренко-Вайцман Марина Миколаївна,
Кримський юридичний інститут Одеського державного університету внутрішніх справ, завідувач кафедри теорії та історії держави і права;

доктор юридичних наук, доцент
Токарська Антоніна Семенівна,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри юридичної лінгвістики;

доктор філософських наук, професор
Ларіонова Вікторія Костянтинівна,
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
завідувач кафедри філософії.

Захист відбудеться «23» червня 2011 р. о 10⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «20» травня 2011 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах активізації міжнародного тероризму як однієї із можливих загроз національній безпеці України, особливої актуальності набуває філософсько-правове осмислення його світоглядних засад. Досконалі знання суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, є запорукою ведення результативних переговорів, схилення терористів до відмови від протиправних діянь, спрямування на них стримувального впливу, збереження життя та здоров'я заручників.

Адекватною реакцією на глобалізаційні виклики сьогодення є посилення зацікавленості держав у забезпеченні стабільності, а відтак, запобіганні та протидії міжнародному тероризму, який у сучасному світі став одним із наймогутніших дестабілізуючих факторів. У цьому контексті особливої ваги набуває розробка ефективних механізмів забезпечення боротьби з тероризмом для нанесення по ньому компетентного удару із застосуванням заходів, адекватних характеру і масштабам загроз.

Окреслена ситуація вимагає науково-технічного забезпечення антитерористичної діяльності, яка б ґрунтувалася на результатах всебічного вивчення тероризму та деконструюванні його філософських засад. Цього можна досягти лише з позицій філософії права як науки, яка, уможливорюючи максимальне розширення меж за рахунок бачення загальної картини світу та подолання протистояння нормативістського, природно-правового й інших підходів до праворозуміння, здатна реалізувати функцію інтегратора знань щодо міжнародного тероризму і створити методологічний інструментарій для концептуалізації його філософських засад.

Розробка широкого кола питань, що мають вихід у простір практичної протидії тероризму, пов'язана з виконанням важливого завдання, скерованого на забезпечення захищеності життєво важливих індивідуальних і суспільно-державних інтересів від внутрішньонаціональних та міжнародних небезпек на засадах втілення принципів пріоритету прав людини, верховенства права, додержання балансу інтересів особи, суспільства і держави, адекватності засобів захисту національних інтересів від реальних та потенційних загроз у світі, що стрімко зростають.

Актуальності дослідження додає усвідомлення необхідності протидії тероризму в контексті захисту прав і свобод громадянина, духовних та матеріальних цінностей суспільства, конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави у рамках реалізації зовнішньої політики України.

Аналіз тероризму як соціально-політичного явища з акцентуванням на причинно-наслідкових зв'язках проводили: Ю. Авдєєв, Т. Бояр-Созонович, В. Вітюк, В. Виноградов, Е. Гайдук, О. Дмитрієв, Л. Дробіжева, С. Ефіров, К. Жарінов, В. Журавель, В. Загладін, О. Здравомислов, І. Ільїнський, В. Іноземцев, Е. Кальницький, С. Кара-Мурза, О. Коломієць, Ю. Климчик, В. Ліпкан, Є. Ляхов, Л. Моджорян, Г. Овчинникова, Є. Паїн, О. Панарін, Б. Путілін, К. Салімов,

Д. Савочкін, І. Смазнова, Є. Степанов, О. Соловйов, М. Требін, О. Уткін, В. Шевченко, В. Шестаков та ін. Відтак здійснено аналіз тероризму як соціально-політичного явища, розглянуто причинно-наслідкові зв'язки тероризму з розвитком суспільних відносин, його залежність від соціально-політичної та економічної обстановки; зосереджено увагу на проблемах сутності та змісту тероризму, його місця й ролі в сучасному соціумі.

У галузі політології та державного управління тероризм досліджували такі науковці, як: В. Вакулич, В. Вознюк, А. Давуд, О. Ефанова, В. Ляшенко, Л. Новікова, О. Свентицька, О. Половко, С. Телешун, Г. Фердман та інші. У межах соціально-філософських інтенцій явище тероризму осмислювали: О. Бардін, К. Гаджієв, Е. Кальницький, Д. Кобинський, О. Колобов, В. Мандрагеля, В. Нікітаєв, В. Розін та інші.

Праці Д. Араса, М. Афанасьєва, О. Будницького, А. Веселіцького, А. Вахромеєва, А. Грачова, О. Герасимова, М. Дзлієва, Ю. Іванова, А. Ілларіонова, М. Іорданова, О. Зотова, Н. Капітаненка, С. Коваленко, Є. Кожушка, О. Козлова, В. Коломійцева, Я. Кондратьєва, Н. Кормушкіної, В. Кубальського, У. Латипова, Л. Медведко, Р. Оганяна, Д. Ольшанського, В. Петрищева та інших дослідників присвячені аналізу основних форм, тенденцій сучасного тероризму, мотивів дій терористів, а також світоглядного, соціального, психологічного коріння тероризму та процесу трансформації терористичної боротьби.

Крізь призму кримінального та міжнародного права терористичну діяльність розглядали В. Антипенко, Ю. Антонян, А. Данилевський, С. Допілка, В. Ємельянов, В. Єрмаков, О. Зубова, А. Комарова, М. Краснов, В. Крутов, В. Кубальський, В. Кудрявцев, В. Ліпкан, В. Лопатін, В. Лунєєв, Б. Мартиненко, Г. Морозов, С. Мохончук, М. Назаркін, Д. Никифорчук, Л. Новікова, Е. Побегайло, М. Руденко, І. Смазнова, І. Трунов, В. Устинов, О. Хлобустов, О. Шевченко та інші, які зосереджували увагу на міжнародно-правових та кримінологічних проблемах боротьби з тероризмом. У цьому контексті, змістовним доповненням є праці, присвячені питанням безпеки України: І. Бінька, В. Горбуліна, М. Гуцало, О. Данильяна, О. Дзьобаня, В. Косевцова, Г. Костенка, П. Крутя, М. Панова, О. Панфілова, А. Смелянцева, В. Смолянюка. Ці дослідники, акцентуючи увагу на динаміці розвитку тероризму, пропонують спектр практичних заходів, до яких необхідно вдаватися для профілактики і запобігання екстремістським діям та терористичній діяльності.

Причини виникнення та чинники активізації сучасного тероризму, вплив політико-економічних складових на зміст терористичної діяльності досліджено закордонними вченими, а саме І. Александером, Ф. Білі, У. Беком, З. Бжезинським, Ж. Бодрійяром, П. Вілкінсоном, Е. Гідденсом, П. Девісом, Г. Денікером, Б. Дженкінсом, В. Діні, Ж. Діспо, Ч. Добсоном, Дж. Дугардом, М. Зануну, Д. Карлтоном, К. Кацманом, Р. Клайном, Р. Клаттербаком, М. Креншоу, Н. Кресселем, Б. Крозьє, Р. Купперманом, У. Лакьором, Н. Лівінгстоном, Д. Лонгом, Х. Людвігом, М. Макклінтоком, Л. Манконі, Б. Некосом, Р. Пейном, Р. Перлом, А. Політі, Дж. Поустом, В. Пранканом, Д. Рапопортом, Д. Ронфельдтом, Б. Сейбу, Д. Снідером, М. Тамкосом,

Р. Трентом, І. Фетчером, Е. Фінком, М. Функе, Ф. Фукуямою, Б. Хоффманом, А. Шмідтом та ін. На початку ХХІ сторіччя окремі закордонні дослідники, для прикладу, Й. Боданські, Т. Гарр, Б. Грекхем, Р. Жаккар, А. Іаффе, Р. Каган, А. Кронін, Б. Нетаньяху, Дж. Пост, Д. Пріст, К. Омае, Д. Смок, Р. Хатчингс, Н. Хомскі, Х. Хоффмайстер та інші, вивчали проблеми співвідношення міжнародної терористичної діяльності та процесу глобалізації.

Останнім часом, очевидно, підвищився інтерес до подій, пов'язаних із тероризмом, у засобах масової інформації. До прикладу, на сьогоднішній день на деяких Internet сайтах організовані дискусії, конференції, дослідження, опитування щодо означеної у дисертації тематики в он-лайн режимах. З-поміж найпоширеніших, необхідно виділити такі: www.waaf.ru – Всесвітній антикримінальний та антитерористичний форум; www.ecrats.com – Регіональна антитерористична структура Шанхайської організації співпраці; www.antiterunity.org – International Antiterrorism Unity (IAU); www.guardanterror.ru – проект «Антитеррор: боротьба с терроризмом – наше общее дело»; www.scribd.com – PATUnits (Private Anti-Terrorist Units) та ін.

Віддаючи належне авторам, які осмислювали важливі аспекти тероризму, тим не менше, констатуємо відсутність в Україні такого системного філософсько-правового дослідження, яке б розкривало сутнісну специфіку міжнародного тероризму та квазіфілософський характер його теоретичних засад, що спонукає до філософсько-правового осмислення міжнародного тероризму та розв'язання проблеми деконструювання його філософії крізь призму природного та позитивного права з правовою орієнтацією на захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, усунення правового та морального нігілізму й забезпечення дії верховенства права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 р., постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки» від 20.12.2006 р. № 1767, «Пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004–2009 років», затверджених наказом МВС України від 05.08.2004 р. № 755, а також у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямками: «Розробка методології теорії держави і права, філософії права» (Державний реєстраційний номер 0106U003648); «Проблеми наукового забезпечення професійної діяльності органів внутрішніх справ в умовах розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні» (Державний реєстраційний номер 0106U003639); «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (Державний реєстраційний номер 0109U007855).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення сутнісної специфіки міжнародного тероризму та філософсько-правове деконструювання його світоглядних засад. Для досягнення мети ставилися наступні завдання:

- здійснити системний аналіз новітніх теоретико-методологічних підходів до терміна «тероризм» як до категорії та суспільного явища;
- дослідити сутність сучасного тероризму у контексті глобалізаційних перетворень;
- охарактеризувати мотиваційну сферу терористів та філософію тероризму;
- диференціювати типологію сучасного тероризму;
- розкрити особливості мережевих структур і виявити специфіку трансформації тероризму у сучасних умовах;
- дати комплексну характеристику об'єктивним факторам, що зумовлюють ескалацію терористичної діяльності у сучасному світі;
- визначити межі та форми деградації морально-етичних і світоглядних проявів свідомості, які призводять до деструктивних наслідків у поширенні насильства і терору;
- відобразити ключові характеристики тероризму крізь призму його зв'язку з іншими проявами насильства;
- здійснити філософсько-правове деконструювання філософії міжнародного тероризму крізь призму природного та позитивного права;
- обґрунтувати пропозиції щодо шляхів і способів протидії тероризму в умовах глобалізаційної динаміки;
- проаналізувати наявні механізми регулювання боротьби з тероризмом у зарубіжних країнах з огляду на можливості використання міжнародного досвіду в Україні.

Об'єктом дослідження є міжнародний тероризм як загрозливе суспільне явище глобального масштабу.

Предметом дослідження є правовий вимір філософії міжнародного тероризму.

Методи дослідження. Розв'язання означених вище завдань потребувало використання системи методів наукового пізнання. Міжнародний тероризм є складним, багатогранним феноменом, вивчення якого потребує комплексної методології, яка б інтегрувала в собі методи та прийоми як класичної (визначення суб'єкта, мети, засобів тероризму), так і некласичної філософії (тероризм як предмет дискурсу, герменевтики; семантика тероризму тощо). Кожен з підходів та методів розкриває окремі аспекти тероризму як категорії та явища, зокрема: феноменологічний – дозволяє розглядати тероризм як «феномен», що не до кінця розкрив себе, який виходить за межі повсякденності, але є атрибутом «життєвого світу» людини і потребує всебічної рефлексії (п. 1.1, п. 2.1, п. 2.5); аксіологічний – ґрунтується на вивченні спотворених цінностей людини, які можуть стати причиною тероризму як способу вирішення конкретних проблем (п. 1.2, п. 2.2, п. 2.3, п. 4.1, п. 5.1); структурно-функціональний – дозволяє розглядати тероризм як певну систему, що має чітко

визначені структурні елементи, які виконують різноманітні функції, які призводять до досягнення поставленої мети (п. 2.2, п. 2.4, п. 3.2, п. 3.4, п. 6.1, п. 6.3); діалектичний – допомагає представити тероризм у його суперечливій динаміці, еволюції та розвитку (п. 1.2., п. 2.1, п. 2.3, п. 2.4, п. 3.3, п. 4.1, п. 4.3); екзистенціалістський – спричиняє аналіз внутрішнього світобачення людини, яка сприймає зовнішній соціальний світ як абсурд, як мінливий стан, що потребує подолання. У межах цього підходу особливого значення набувають проблеми життя та смерті, сенсу життя, його цінності (п. 2.5, п. 2.6, п. 4.3, п. 4.5); конфліктологічний – сприяє розглядові тероризму як специфічного прояву соціального конфлікту, що розгортається згідно з визначеними загальними закономірностями (п. 4.1, п. 4.3, п. 5.1, 5.3, п. 6.1, п. 6.2, п. 6.3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше з позицій філософії права досліджено феномен міжнародного тероризму, виявлено його сутнісну специфіку та розв'язано проблему деконструювання філософських засад міжнародного тероризму як такого соціального явища, що тісно переплітається з організованою злочинністю і становить джерело підвищеної суспільної небезпеки. В результаті проведеного дослідження сформульовано концептуальні положення, що вирізняються науковою новизною і мають важливе теоретичне та практичне значення:

уперше:

- запропоновано концепцію філософсько-правового деконструювання світоглядного базису тероризму крізь призму природного та позитивного права;
- обґрунтовано, що філософський базис тероризму не відповідає ані постулатам природного права, ані засадам позитивного права, а також не корелює ні з природно-правовою, ні з позитивно-правовою доктринами. Не витримуючи об'єктивізаційного іспиту, світоглядний базис тероризму виступає як квазіфілософія, яка, безпідставно претендуючи на те, аби вважатися філософією, базованою на загальнолюдських цінностях, насправді становить завуальоване деформаційне філософування, покликане на світоглядному рівні обслуговувати ті чи інші політичні програми;

- доведено, що міжнародний тероризм становить складну систему глобального характеру, досліджувати яку доцільно, акцентуючи увагу на тих чи інших підсистемах, залежно від характеру розв'язуваної проблеми. У цьому контексті вперше деконструйовано філософію тероризму як таку, що становить одну з підсистем досліджуваної макросистеми;

- доведено, що термін «тероризм» становить поліфункціональну категорію. Розкрити її змістове наповнення можна лише апелюючи до інтегральної концепції праворозуміння та враховуючи специфіку конкретно-історичних парадигм моралі та світогляду;

удосконалено:

- уявлення щодо характеру дії насильства, реакції на ці дії та їх особливий сенс. Доведено, що специфіка цих показників визначається не тільки в системах моральних цінностей, а й у системах світоглядних орієнтацій, менталітету, культурних традицій, звичаїв, вірувань та переконань;

– визначення тероризму як різновиду протидії агресивних суб'єктів, які не знаходять іншої можливості відстоювати власні інтереси в межах існування прізви між соціально-економічним розвитком у слаборозвинених і найбільш розвинених державах;

– визначення тероризму і терору як специфічних різновидів соціальної дії насильства, однією з передумов існування яких є деструктивні наслідки морально-етичної та світоглядної деградації свідомості як в індивідуальному, так і в суспільному вимірах;

набули подальшого розвитку:

– теза щодо наявності особливого взаємозв'язку між виявом причин насильства в інстинктивізмі, біхевіоризмі та психоаналітичних концепціях, які визначають процеси розвитку уявлень від фізіологічних, біологічних і генетичних аспектів – до факторів «зовнішнього середовища», чинників морально-психологічного, культурологічного і світоглядного характеру;

– трактування тероризму крізь призму глобалізаційних процесів щодо розуміння цього явища. В такому ракурсі досліджено міжнародний масштаб поширення тероризму як однієї із детермінант сучасної глобалізації;

– сутність філософсько-правових засад антитерористичної діяльності в рамках процесів глобалізаційного розвитку, а саме: вдосконалення нормативно-правового регулювання міжнародного співробітництва; актуалізації утворення міжнародного інтерінформаційного простору з метою створення уніфікованої системи контролю і запобігання терористичній діяльності; підвищення рівня національної безпеки щодо боротьби з тероризмом тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані теоретичні положення, пропозиції, рекомендації та висновки можуть бути використані:

– у науково-дослідній роботі при розробці філософсько-правової концепції боротьби з тероризмом у рамках процесів глобалізаційного розвитку; активізації переосмислення причин поширення тероризму та вироблення методології ключових принципів антитерористичної діяльності. Висновки та положення дисертації можуть бути використані під час формування напрямів соціально-гуманітарної політики держави в національному та міжнародному контекстах, на основі соціально-філософського та кримінально-правового дослідження тероризму;

– у правороз'яснювальній та інформаційній сферах: для роз'яснення населенню, а особливо молоді, квазіфілософського характеру тероризму – з метою запобігання втягнення громадян у терористичну діяльність. Отримані знання можна використовувати й для здійснення ситуативного бліц-деконструювання філософії, світогляду терористів в процесі переговорів з ними у ситуаціях захоплення заручників тощо.

Результати дослідження використовуються:

– у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Філософія права», «Історія філософії», «Соціальна філософія», «Кримінальне

право», «Кримінологія», а також при підготовці авторських курсів у навчальних закладах (акт впровадження № 2 від 25.01.2011 р.);

– у системі професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів: при проведенні занять з особовим складом Управління військової контррозвідки Служби безпеки України у Західному регіоні в системі позаузівського професійного навчання щодо порядку протидії проявам тероризму, що відповідає пріоритетним напрямам діяльності органів та підрозділів СБ України (в т.ч. військової контррозвідки) на 2011 рік, затвердженого Головою СБ України від 09.12.2010 р. (акт впровадження № 79/14-122 від 09.02.2011 р.); при проведенні занять зі службової підготовки особового складу ГУМВС України у Львівській області щодо порядку протидії проявам тероризму, що відповідає пріоритетним напрямам діяльності ГУМВС у Львівській області, визначених Розпорядженням «Про переведення особового складу органів і підрозділів внутрішніх справ ГУМВС на посиленій варіант несення служби та розгортання оперативного штабу ГУМВС України у Львівській області» щодо реалізації пріоритетів діяльності МВС України на 2011 рік від 21.01.2011 р. (акт впровадження № ПВ/70 від 09.02.2011 р.); при проведенні занять зі службової підготовки особового складу лінійних відділів та УМВС України на Львівській залізниці. Розроблено проект методичних рекомендацій щодо застосування норм чинного законодавства та покращення діяльності співробітників цих підрозділів у сфері протидії проявам тероризму на залізничному транспорті відповідно до «Інтегрованої концепції забезпечення безпеки та правопорядку під час підготовки та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу», щодо недопущення здійснення терористичних актів на транспорті, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11.11.2009 р. (акт впровадження № 9/122 від 20.01.2011 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення, які викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблено автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації були апробовані на науково-методичному семінарі кафедри теорії та історії держави і права, міжкафедральному семінарі кафедри філософії та політології і кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, на наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: міжнародній науково-практичній конференції «Запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням в умовах проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу» (м. Львів, 2009 р.); на засіданні Всеукраїнського круглого столу «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 2010 р.); на звітній науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, здобувачів та курсантів факультету економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ «Загальні проблеми правотворення в Україні» (м. Львів, 2010 р.); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особливості розвитку правової держави в умовах активізації

євроінтеграційних процесів: проблеми теорії і практики» (м. Київ, 2010 р.); на Звітній науково-практичній конференції юридичного факультету (м. Львів, 2010 р.); на V Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 2010 р.); на II Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 2010 р.); на II Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право в умовах глобалізації: реалії перспективи» (м. Сімферополь, 2010 р.); на міжнародній науковій конференції «Дев'яті осінні читання» (м. Хмельницький, 2010 р.); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми адміністративного права та адміністративної діяльності» (м. Донецьк, 2010 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено у 39 публікаціях, зокрема: 1 одноосібній монографії, у науково-практичному посібнику у співавторстві, 25 наукових статтях у фахових наукових виданнях, а також 12 тезах виступів на конференціях, семінарах, «круглих столах».

Обсяг і структура дисертації зумовлені метою, завданнями та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, двадцяти семи підрозділів, висновків, додатків (на 10 сторінках), списку використаних джерел (580 найменування). Повний обсяг дисертації становить 453 сторінки, із них 379 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, зазначено про її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, висвітлено ступінь розробки та методи наукового аналізу, визначено мету та завдання дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості щодо публікацій, вказуються форми апробації та впровадження здобутих результатів.

Розділ 1 «Методологічні проблеми аналізу тероризму як соціального явища та поняття» містить два підрозділи, у яких розглядаються питання, пов'язані з обґрунтуванням методів розкриття змісту поняття «тероризм» та виявленням сутності основних понять і підходів щодо наукознавчої інтерпретації тероризму як системного соціального явища. Розкриваються концепти і перспективи філософсько-правового осмислення міжнародного тероризму.

У *підрозділі 1.1. «Методологія дослідження категорії «тероризм» та наукові підходи до визначення поняття»* зазначається, що тероризм слід розглядати як багатоаспектне, складне, суперечливе і неоднозначне соціальне явище, що значно ускладнює процес чіткого та об'єктивного формулювання такої дефініції, яка б розкривала сутнісну специфіку цього явища. Існує більше сотні визначень поняття тероризму, однак жодне з них не може претендувати на повне розкриття змісту категорії.

Дисертант звертається до розгляду дефінітивних методологічних підходів та порівняльного аналізу визначень поняття «тероризм», що дозволяє виділити декілька основних напрямів дослідження проблеми. Перший – дослідження історії тероризму як способу вирішення соціальних проблем, другий – теоретико-методологічне дослідження природи тероризму, сутності, особливостей, тенденцій розвитку терористичної діяльності. Наступний напрям – дослідження правових аспектів тероризму та антитерористичної діяльності, її форм і методів, ознак терористичного акту як злочину тощо. Четвертим напрямом є аналіз політичного тероризму і його руйнівних наслідків для сучасного світу. Водночас констатується, що вивченню соціально-філософських і соціально-психологічних проблем тероризму приділено недостатньо уваги, а це могло б стати ще одним перспективним напрямом досліджень.

Авторське бачення методологічного розв'язання проблеми засновується на апелюванні до основоположних принципів багатовимірності суспільно-політичних явищ, що дає можливість системно досліджувати сучасний тероризм та його філософію у форматі їх тісного взаємозв'язку зі стратегічними політичними імперативами розвинутих держав на фоні глобалізаційних проблем сучасності. Йдеться про парадигмальне переосмислення цього суспільного явища, що відповідно обумовлює не традиційно-негативістський підхід до нього, а об'єктивно-пізнавальний. Сукупність творчо застосованих методів аналізу (системного, структурно-функціонального та івент-аналізу) дає змогу виявити і дослідити основні закономірності зовнішньополітичних стратегій багатьох країн світу в контексті антитерористичної кампанії як складової глобального процесу вестернізації планети та формування нового світового порядку (в цьому сенсі можна говорити про своєрідну протестну функцію тероризму, який за певних обставин спричиняє вплив на глобалізаційні трансформування).

Обрана методологія уможливорює не лише комплексний, об'ємний аналіз основних аспектів теми, отримання логічно вмотивованих і науково обґрунтованих узагальнень та висновків, а й перевірку їх наукової верифікації. Відповідно до поставлених завдань, аналіз проводився на локальному, регіональному та глобальному рівнях.

У підрозділі 1.2 «*Концепти і перспективи наукового осмислення міжнародного тероризму*» наголошується, що те, як у сучасній правовій та соціально-філософській думці осмислюється феномен тероризму, не може задовольнити новітні наукові запити. Це стосується й тлумачень «міжнародного тероризму». Навіть найменша зміна у характері терористичної діяльності розглядається сьогодні як підстава для перегляду сутності феномена тероризму та його різновидів. Видові ознаки при визначенні самого поняття тероризму почали превалювати над ознаками родовими. За такого підходу стає проблематично сподіватися на створення наукової типології міжнародного тероризму.

Автор зазначає, що більшість наукових підходів у дослідженні міжнародного тероризму позначаються світоглядною, ідеологічною та політичною заангажованістю. З огляду на це, потребує докорінного перегляду методологічна парадигма розуміння та дослідження тероризму як практики насильницьких дій, спрямованих на розв'язання конфліктів у сучасному суспільстві.

Значні розбіжності в думках і поглядах учених та практиків, які займаються дослідженням цієї проблеми, свідчать про необхідність залучення до осмислення поняття «міжнародного тероризму» спеціалістів різних напрямів – юристів, політологів, філософів, істориків, соціологів, економістів, конфліктологів. Щоправда, об'єднати їхні зусилля надзвичайно складно. Крім цього, реальна політико-правова практика різних держав, їхні ідеологічні установки, що різняться своїми підходами до розуміння тероризму, також ускладнюють цей процес, привносячи у нього суб'єктивний фактор державних інтересів на внутрішньополітичному, регіональному (міждержавному) і геополітичному рівнях. Саме ця обставина змушує поки що йти шляхом розуміння тероризму в рамках національного законодавства з подальшим узгодженням із понятійним апаратом міжнародного права.

Розділ 2 «Філософсько-правове обґрунтування виникнення тероризму» складається з семи підрозділів, у яких досліджуються історичні передумови виникнення тероризму, аналізуються наукові підходи до визначення поняття міжнародного тероризму, розкривається суть тероризму як соціального явища, подається його типологія, а також філософсько-правова характеристика осіб, які вчиняють терористичні акти.

У підрозділі 2.1 «Історичні передумови виникнення терористичної діяльності» зазначено, що історично терор здійснювався суспільно-легітимними особами, які очолювали чи брали участь у діяльності військових підрозділів або ж спеціальних організацій. Тероризм, натомість, історично був започаткований легітимно невизнаними у функціонуючій системі державної організації та суспільної ієрархії індивідами.

Характеризуючи тероризм другої половини XIX – XX століття, можна виокремити мотиваційні чинники та суттєві причини виникнення даного явища, а саме: ілюзорне уявлення щодо надмірного насильства з боку влади та панівних груп населення, непомірного зростання економічної та соціальної нерівності (що слугувало виправданню тероризму на підставах його трактування як адекватної відповіді на насильство влади); «чорно-біле» бачення світу, розподіл людей на «своїх та чужих» і обґрунтування у цьому зв'язку можливості фізичного знищення чужих; налаштованість на спрощення, примітивізацію суспільних відносин, ігнорування складних взаємин у суспільстві, суперечливих та внутрішньо-конфліктних явищ і процесів, психологічних факторів, природи людини; доведення критики права та основних правових інститутів до заперечення права взагалі та проголошення принципу виправданості порушення будь-яких правових норм, навіть тих, що базуються на віковій загальнолюдській моралі; моральне виправдання

тероризму посиленнями на аморальність рішень панівних класів; віра в те, що мета виправдовує засоби та створення культу насильства; переконання в тому, що побудувати суспільство справедливості можливо в будь-який час і будь-де, незважаючи на конкретні історичні умови та історичний досвід людства; нетерпимість та месіанські претензії багатьох лідерів революційно-терористичного руху, неприязнь до людей.

У підрозділі 2.2 «Наукові підходи до визначення поняття «міжнародний (сучасний) тероризм» констатується, що питання формулювання чіткого та всеохопного визначення міжнародного тероризму справедливо вважається одним із найскладніших у всьому комплексі проблем, пов'язаних із дослідженням тероризму. Це, однак, не є перешкодою для комплексного дослідження проблеми.

Проаналізувавши та акумулювавши підходи науковців до визначення поняття «міжнародний (сучасний) тероризм», можна виділити такі спільні пункти бачення. Трансцендентальність, тобто вихід терористичних дій за рамки національних кордонів (навіть якщо такі дії спрямовані суто проти внутрішнього ворога), і, як наслідок, мультинаціональний складник потерпілих; відмінності у національній приналежності терористів та їхніх жертв. Особлива небезпека сучасного тероризму – у його перетворенні на фактор міжнародних відносин, на загрозу не лише для життя окремої людини, а й для міжнародного миру, порядку та стабільності. Абсолютна «політизація» міжнародних терористичних організацій, які у своєму складі мають як політичні, так і терористичні підрозділи.

Закордонні дослідники сучасного тероризму розрізняють і так званий транснаціональний тероризм, пов'язаний з діяльністю приватних осіб або груп, а інколи й екстремістських течій у національно-визвольних рухах. Разом з тим, окремі науковці взагалі вважають досить умовним поділ тероризму на «внутрішній» та «міжнародний», оскільки вбачають у ньому проблему, яка не позначена національними кордонами.

У підрозділі 2.3 «Тероризм як соціальне явище: соціально-економічні та психологічні передумови виникнення» звернено увагу на те, що географія сучасного тероризму має тенденцію до постійного розширення. Однією з причин цього стають соціальні суперечності та конфлікти, викликані майновим і соціальним розшаруванням. Сучасне індустріально-інформаційне суспільство наділене обмеженими можливостями для визначення шляху до зближення країн і народів, залучення до стійкого економічного розвитку навіть найвідсталішої частини світового співтовариства. Світова фінансова система, пронизана хронічними кризовими явищами, до певної міри перетворилась у глобальний спекулятивний конгломерат, що функціонує не в інтересах розвитку національних економік, а в інтересах закріплення позицій країн «золотого мільярда», і тим самим, опосередковано, впливає на ескалацію тероризму. Очевидна протидія між двома процесами: глобалізацією та дезінтеграцією.

Зауважено, що на сьогодні тероризм як соціальне явище ще не став предметом достатнього наукового аналізу з позицій психології. У широкому

розумінні осмислювати тероризм слід не тільки як суспільно-політичне явище, а й як психологічне, оскільки психологія вивчає відносини між людьми, а тероризм – це своєрідний різновид прояву взаємодії між людьми. У вузькому розумінні, тероризм є одним із радикальних способів розв'язання соціального конфлікту. В такому ракурсі розуміння цього явища дає змогу окреслити ефективні шляхи боротьби з ним та методи протидії, створити ефективну систему засобів його подолання. Як свідчать останні події у світі, такої системи ще не створено.

У підрозділі 2.4 «Типологія сучасного тероризму» підкреслюється, що виняткове багатоманіття форм і проявів тероризму в сучасному світі, розбіжності, що існують в його характері, спрямуванні та меті, а також невизначеність кордонів тероризму як явища, зумовлюють існування в наукових колах досить розгалуженої та суперечливої структури типології сучасного тероризму. Одним із найскладніших в аналізі є визначення вихідних параметрів і критеріїв, якими можна було б керуватися при розпізнанні типової схеми сучасного тероризму, оскільки вона відтворює його ідейно-політичний образ.

Бачення типології сучасного тероризму у концепціях більшості науковців відрізняється, як видається, деякою фрагментарністю та неповнотою. В основу оцінки покладаються лише критерії масовості та організованості, а також характеристика суб'єктів насильства. Разом із тим, можуть не враховуватися такі важливі критерії типології, як спрямованість, сфера дії тощо.

На підставі аналізу різноманітних підходів робиться висновок, що розгорнута типологізація тероризму могла б проводитися за такими ознаками: 1) за сферою дії (внутрішньодержавний та міждержавний); 2) за ставленням суб'єктів до державної влади (державний, недержавний); 3) за ступенем організованості (стихийний, структурований); 4) за кількістю учасників (індивідуальний, колективний); 5) за джерелом ініціативи (оборонний чи агресивний); 6) за масштабом (одноразовий, масовий); 7) за соціальною характеристикою суб'єкта тероризму (соціально-класовий, етнічний, релігійний); 8) за спрямованістю та глибиною соціальних перетворень (реформістський, радикальний); 9) за способами впливу на об'єкт (демонстративний та інструментальний); 10) за засобами, які використовуються (збройний і незбройний).

У підрозділі 2.5 «Державний тероризм: сутність та сучасні прояви» стверджується, що практика державного тероризму, під якою розуміється офіційно прийнята репресивна система залякування, отримала широке розповсюдження в різних регіонах світу. Об'єктами державного тероризму, насамперед, є політична опозиція та населення країни. Суб'єктами державного тероризму можуть виступати: органи державної влади (розвідка, контррозвідка, політична поліція, збройні сили), а також спеціально створені репресивні органи державної влади; створювані державою «самодіяльні» організації, покликані здійснювати розправу над супротивниками існуючого режиму, наприклад «ескадрони смерті»; недержавні екстремістські організації, що підтримуються, використовуються, а іноді й фінансуються державою.

Державний терор має свої специфічні риси, що проявляються у таких діях, як: таємне знищення політичних супротивників; прямі репресії (аж до фізичного знищення) стосовно дійсних або умовних супротивників правлячого режиму, членів будь-якої партії.

Внутрішній державний терор пов'язаний з діяльністю державних структур з придушення інакомислячих шляхом превентивного насильства та створення атмосфери страху в суспільстві. Він характерний для певної окремо взятої держави і не виходить за її територіальні кордони.

У підрозділі 2.6 «Сутнісний та змістовний аспекти політичного тероризму» наголошується, що політичний тероризм за своєю суттю є суспільно-політичним явищем, що прагне створити атмосферу тотального страху серед населення з метою досягнення певних політичних цілей. При дослідженні цього феномена проаналізовано вагомі складові елементи політичного тероризму, встановлено його взаємовідносини з політичною, економічною, соціальною, правовою, духовно-ідеологічною системами.

У сучасних історичних та соціально-економічних умовах тероризм, безперечно, став одним із методів політичної боротьби. Політичний тероризм – це застосування або загроза застосування насильства особою або групою осіб, які діють як на підтримку, так і проти існуючої влади, коли подібні акції спрямовані на створення атмосфери крайнього занепокоєння і/або залякувального впливу на відповідну групу населення, яка чисельно перевищує кількість безпосередніх жертв, з метою примусу цієї групи піти на відповідні поступки політичним вимогам, що висувуються терористами. Тобто, суть політичного тероризму полягає у застосуванні крайніх заходів насильства або погрожуванні ними з метою залякування політичних опонентів, примусу владних структур до відповідних дій або ж – відмови від них.

У підрозділі 2.7 «Філософсько-правова характеристика осіб, які вчиняють терористичний акт» доводиться, що суттєва відмінність тероризму від інших злочинів – в інтересах, мотивах особи терориста, її поглядах і переконаннях, що реалізуються не взагалі у злочинній поведінці, а саме в конкретних терористичних діяннях (навіть при найблагородніших мотивах, на що прагнуть звернути увагу терористи, тероризм не може служити інструментом творення, він завжди руйнівний).

Із загальної характеристики особи терориста виділяються такі характерні риси, як важка адаптація до суспільних засад і правил, упевненість у власній перевазі, манія слави. У діях терориста завжди амбітний підтекст, на відміну від іншого злочинця, він бере на себе відповідальність за свої діяння. При цьому відкидаються такі риси, як здатність сумніватися, відчуття моральних і юридичних заборон, необхідність дотримуватись законів.

Лідер терористичного співтовариства повинен володіти, крім усього іншого, особливим харизмом, відрізнятись схильністю до домінування над оточуючими і до вольового керівництва ними, умінням налаштовувати інших на найжорсткішу агресію, володіти прийомами психологічної обробки. У лідерів

висока необхідність в престижі та володінні владою. Саме ці індивіди, зазвичай, є творцями ідеології окремої терористичної організації (групи).

Уперше в науковій літературі, апелюючи до природного та позитивного права, засвідчується квазіфілософський характер філософії терористів, під якою розуміється система узагальнених поглядів на дійсність, переконань та ідеалів, світоглядних установок, що у теоретико-об'єктивізаційній сфері трансформуються у тези та постулати філософського характеру, використовувані як світоглядно-теоретичний базис при підготовці бойовиків, реалізації вербувальних операцій. Таким чином, апелюючи до концепту свободи, який у природно-правовому вимірі має своїм джерелом право людини на свободу, терористи головно позиціонують свою діяльність як національно-визвольну боротьбу за свободу нації, держави, сумління тощо.

Констатується, що філософія терористів не відповідає ані постулатам природного права, ані засадам позитивного права, а також не корелює ні з природно-правовою, ні з позитивно-правовою доктринами. Задеклароване терористами обстоювання природно-правових, релігійних цінностей, насправді є ніщо інше як захист неадекватної цим цінностям квазіфілософії.

Розділ 3 «Генезис терористичної діяльності» складається з чотирьох підрозділів, у яких розкривається поширення терористичної діяльності упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століття в умовах глобалізації світового економічного, політичного та соціального простору.

У підрозділі 3.1 *«Тероризм у контексті постнекласичної парадигми»* констатується, що на межі тисячоліть світ опинився перед дилемою: або на певний час провідні країни відмовляться від своїх політико – економічних амбіцій, об'єднують свої зусилля в боротьбі з тероризмом, або багато століть розвитку цивілізації будуть перекреслені злочинними намірами терористів. У такому разі світ повернеться до варварських, нецивілізованих відносин, побудованих на диктаті сили і жорстокості, на зневазі до життя та гідності як окремої особи, так і цілих держав.

Досліджуються причини того, чому наприкінці ХХ століття тероризм як політично мотивоване насильство перетворився на вагому соціально-політичну силу, здатну мобілізувати значні маси людей. Національні державні кордони стали вузькими для терористів, організації, що здійснювали тактику насильницьких дій, перетворилися в певний аналог до корпоративних об'єднань зі своєю чітко вибудованою ієрархічною структурою.

Проведений аналіз показав, що магістральним проявом тероризму на межі ХХ – ХХІ століть можна вважати становлення терористичних співтовариств як самодостатніх організацій, які не лише дублюють політику окремих державних урядових структур.

Починаючи з другої половини ХХ століття вирізняються такі характерні особливості тероризму:

– він перетворився на силовий засіб боротьби сепаратистських, окремих релігійних або політичних рухів, широко використовується лівими екстремістами, які прагнуть за допомогою терору перемогти буржуазію;

- як явище внутрішньої політичної та соціальної боротьби окремих держав, тероризм перетворюється на серйозний силовий міжнародний чинник;
- вийшов за національні рамки окремої країни та активно діє на міжнародній арені.

У підрозділі 3.2 «Терористична діяльність в умовах глобалізаційних процесів» розглядається загрознає світове явище терористичної діяльності в умовах глобалізаційних процесів, як спосіб протесту, що відображає високий ступінь соціального відчаю тієї частини соціуму, яка не має доступу до всіх благ і ресурсів цивілізації, а також не шукає інших шляхів заявити про себе, аніж терористичний акт.

Підкреслюється, що в умовах глобалізації тероризм необхідно розглядати саме з соціально-політичних позицій. Будь-який інший підхід щодо цієї проблеми вторинний, оскільки аналізуючи цю злочинну діяльність з політичної, релігійної, націоналістичної, цивілізаційної та інших точок зору або через призму суперечностей, яких вона не позбавлена, дослідник неодмінно оминатиме основне – аналіз корінних проблем (причин), що є її мотивами.

У підрозділі 3.3 «Політичні, національні, расові та релігійні передумови міжнародного тероризму» акцентується увага на тому, що на зламі ХХ – ХХІ століть, терористична активність отримала чимало спонукальних поштовхів, поява яких обумовлена загостренням суперечностей при вирішенні міжнародних політичних проблем між різними суб'єктами. Це викликано боротьбою за ресурси та панівне становище, давніми етнополітичними, расовими, конфесійними і релігійними конфліктами. Водночас усе виразніше простежується тенденція деяких держав використовувати тероризм як своєрідний засіб реалізації своїх національних інтересів. Показано, що жорстка, недалекоглядна, а інколи й насильницька політика подолання міжнаціональних проблем, характерна для багатьох держав світу, яка приносила тактичні результати лише на певному історичному етапі, найчастіше призводить до ще більшого їхнього загострення і зрештою переростання в конфронтацію між домінуючою національною більшістю і пригнічуваною меншістю. Позбавлені можливостей реалізації своїх прав, перш за все, на національно-культурну автономію, представники меншості шукають вихід у неадекватній формі вияву протесту, зокрема у терористичних актах.

Не менше значення для зростання терористичних проявів мають і расові суперечності. Їхня небезпека полягає у тому, що нагнітання расової ворожнечі в більшості випадків спрямоване проти вихідців з інших держав. Таким чином, в расовій неприязні апріорі закладено причину, здатну спровокувати міжнародну напруженість і, отже, терористичні акти, які вчиняються на расовій основі.

Важливим компонентом формування релігійних передумов становлення сучасного міжнародного тероризму стало посилення фундаменталістських тенденцій у релігійному житті, що торкнулося не тільки ісламу, а й багатьох інших релігій. Їхня суть – екзегеза першоджерел, пошук «золотого століття», що знаменувало б собою торжество істинної віри.

У підрозділі 3.4 «Особливості мережевих структур і трансформація тероризму в сучасних умовах» констатується, що тероризм зазнає суттєвої трансформації, суспільство переживає поширення мережевої організаційної культури, яка за своєю ефективністю вища від сучасної, ієрархічної. «Цеглинка» ієрархічної культури – інститут, заснований на централізації, вертикальній субординації, мережевої – особистість, відносна автономія частин і розподіл ризиків. Це дозволяє організованим терористичним угрупованням бути мобільними та гнучкішими, ніж державні інституції (ієрархічні структури).

Мережеві організації, до яких належать і терористичні, реалізують концептуальне цілепокладання: якщо один кластер мережі зруйновано, решта може продовжити функціонування. Стосовно терористичної організації це означає, що арешт навіть значної кількості її членів може не вплинути на дієздатність всієї системи.

Акцентується увага на тому, що становлення таких мережевих структур, яке відбулося в останні десятиліття, кардинально трансформувало самі умови глобального протистояння. Мережеві структури, уникаючи прямого силового протистояння, зорієнтовані, передусім, на підрив наявних центрів світового панування, так би мовити, зсередини, шляхом утворення альтернативних форм самоорганізацій. При цьому терористичні акти почали набувати системного характеру, а терористичні угруповання синхронізувати свої дії. Це дає підстави стверджувати про глобалізацію тероризму.

Розділ 4 «Філософія міжнародного тероризму як акмеологія організованої злочинності» складається з п'яти підрозділів, у яких висвітлюється взаємозв'язок і взаємодоповнюваність міжнародного тероризму та організованої злочинності, досліджуються злочини терористичного спрямування в системі кримінального насильства.

У підрозділі 4.1 «Загальна характеристика злочинів терористичного спрямування» констатується, що кримінальне право трактує тероризм як одну із небезпечних форм злочинного посягання, в основі якого - намагання суб'єкта нав'язати суспільству страх, паніку, паралізувати нормальне функціонування органів влади та управління і, тим самим, досягти протиправних цілей. Тероризм – багатооб'єктний злочин, який посягає на суспільну безпеку, на життя і здоров'я громадян, на власність; своїм залякувальним впливом спрямований на широке і, як правило, невизначене коло осіб; завжди призводить до небезпечних наслідків.

Стверджується, що злочини терористичного спрямування складаються з кількох актів поведінки: вчинення або погроза вчинення діянь, спрямованих на залякування; висунення вимог; примус до виконання вимог. Такі злочини можуть бути вчинені й у випадку, якщо в їхній основі буде бездіяльність або загроза бездіяльністю як засіб залякування і примушування до виконання будь-яких вимог.

У підрозділі 4.2 «Взаємозв'язок тероризму і організованої злочинності та їх вплив на підвищення суспільної безпеки» розвивається теза про те, що однією з найважливіших тенденцій сучасного прояву тероризму вважається

його злиття з організованою злочинністю. Поєднуються їхні ідентичні методи й форми, різняться лише цілі та мотиви. Ці явища споріднює не тільки структурна подібність побудови організованої злочинності та терористичних організацій, а й стійкі зв'язки між ними, використання для взаємної вигоди специфічних можливостей: організованою злочинністю – терористів – для тиску на владу з метою створення сприятливих умов для злочинної діяльності, і навпаки, терористами – організованої злочинності для отримання необхідних ресурсів (наприклад, використання коштів від реалізації наркотичних засобів для фінансування відповідних акцій).

Однією з ознак інтеграційної тенденції є пряме використання самими злочинними організаціями тактики терористичних актів з метою фізичної ліквідації активних співробітників правоохоронних органів, примусу суддів виносити неправосудні вироки тощо. В організованій злочинності, як правило, пов'язаній з корупцією та тероризмом, може простежуватися політичний відтінок.

Робиться висновок про те, що тероризм – особливий різновид організованої злочинності, який відрізняється специфічною мотивацією, а тому його зв'язок з іншими формами організованої злочинності цілком природний і закономірний.

У підрозділі 4.3 «Злочини терористичного спрямування у системі кримінального насильства» наголошується, що тероризм вбудований у насильницьку злочинність, його слід розглядати як центральний елемент кримінального насильства, опосередкованого через терористичну діяльність. Складові елементи тероризму – насильницькі дії у всій різноманітності їхніх форм. Для терористичних співтовариств насильство є фактично ультимативним способом вирішення політичних, національних, релігійних проблем.

Тероризм, як особлива форма насильства, інтегрує в єдину систему різні види, категорії та групи злочинів, з огляду на цю обставину виникає складна система кримінального насильства. Терористи вдаються до найрізноманітніших видів насильства: фізичного, психічного, морального. При аналізі злочинної діяльності терористів важко чітко розмежувати види насильства, проте у кожній акції терору той або інший вид насильства фігурує як домінуючий.

Автором виділяється стержнева характеристика способу терористичного насильства – жорстокість. При вчиненні злочину терористичного спрямування злочинці переходять ту межу жорстокості, яка в іншій ситуації була б цілком достатня для досягнення поставленої мети.

У підрозділі 4.4 «Субкультура терористичного співтовариства (групи чи організації)» стверджується, що це особлива система і структура певних відносин терористів, що склалися на основі специфічно-ціннісних орієнтації та діяльності у відносно відособленому від суспільства середовищі. Це спосіб життя і поведінки, в яких неформальними нормами, установками, регулюються злочинні традиції, звичаї, ритуали, правила тощо, і відображаються у зовнішніх атрибутах. При цьому підкреслюється, що терористичне співтовариство є достатньо організованою контркультурою, внутрішні взаємостосунки учасників

достатньо врегульовані, узгоджені між собою і сприяють виробленню та реалізації єдиного рішення. В цьому розумінні розглядається девіантна, антигромадська субкультура цих злочинців.

Виділяється субкультура професійних терористів, які є учасниками організації. В особи такого типу сконцентровані виразні кримінально-терористичні властивості, а звідси – мета, погляди, цінності. У субкультурі, представленій як терористичне співтовариство, завжди існує жорсткий контроль за кожним його членом, особливо культивується стан готовності до вчинення терористичного акту.

У сучасних умовах спостерігається тенденція активізації цільового залучення осіб для вчинення конкретних терористичних актів. Найчастіше йдеться про терористів – самогубців (як правило, з психічними дефектами, що не виключають осудності), яким навіюють уявний патріотизм і релігійний фанатизм, ненависть до успішних людей тощо. Досвідчені терористи спрямовують дії залучених і керують ними, залишаючись неушкодженими, уникаючи у такий спосіб відповідальності за вчинений акт.

У підрозділі 4.5 *«Професіоналізм терористичної діяльності, її озброєність і рецидивні злочини терористів»* підкреслюється, що кримінальний професіоналізм і озброєність терористів тісно пов'язані одне з одним, а також із рецидивною злочинністю.

Кримінологічна, філософсько-правова характеристика осіб, які вчиняють терористичні злочини на професійному рівні, відрізняється особливостями. Зокрема, слід виділяти професійно організовані терористичні акти. Терористи-професіонали характеризуються, в основному, тими ж ознаками, що і особа терориста взагалі, однак на них покладається виконання більш складних завдань. Кримінальний професіоналізм завжди пов'язаний зі злочинною спеціалізацією. Професійні терористи при вчиненні злочинів діють або одноосібно (поодинці), або групами (незалежно одна від одної або пов'язані між собою). Виділяється специфіка терористичного професіоналізму, коли, відбувши покарання за вчинення терористичного акту, злочинці знову повертаються до терористичної діяльності. Отже, йдеться про злочини, вчинювані раніше судимими особами, для яких характерний кримінальний професіоналізм. Звернена увага на те, що у рецидивному терористичному злочині відчутна «кваліфікована рука» і «автор» – небезпечна для суспільства особа. Такий терорист має відповідний статус, своєрідну пошану серед терористів і тих, хто його підтримує.

Дисертантом відзначено, що проблему особи терориста завжди слід пов'язувати з наявністю того чи іншого виду зброї. У спеціальних публікаціях, зазвичай, йдеться про особу озброєного злочинця і робиться акцент на тому, що така особа характеризується певними ознаками. Насамперед, вона володіє специфічними навичками, зокрема, вмінням користуватися повітряним судном, застосовувати зброю, вибухівку тощо і, що найголовніше, способом вчинення злочину. Особа озброєного терориста є носієм специфічних навичок, комплексу

потреб та інтересів, мотивів, тісно пов'язаних зі способом вчинення терористичного злочину.

Розділ 5 «Філософські проблеми правового регулювання боротьби з тероризмом» складається з шести підрозділів, у яких висвітлюються різні аспекти міжнародної співпраці в антитерористичному контексті, розглядаються принципи та методи контртерористичної діяльності в сучасних умовах, зокрема силовий варіант протистояння міжнародному тероризму, досліджуються проблеми правового регулювання боротьби з міжнародним тероризмом, аналізуються законодавчі акти щодо боротьби з тероризмом у деяких країнах світу.

У підрозділі 5.1 *«Основні напрями міжнародної співпраці в антитерористичному контексті»* констатується, що глобальні проблеми сучасного світу, нові виклики і загрози змушують шукати адекватні відповіді. Саме відповіді, а не реакції на ці загрози, тому що здебільшого спостерігається дещо запізніле реагування, не завжди своєчасне, що уподібнюється з реакцією – імпульсом, для якої характерне рефлекторне, неадекватне усвідомлення усієї глибини терористичної загрози світу.

Зараз, коли існує безліч точок дотику в найрізноманітніших сферах політичного, економічного та культурного життя, більшість цивілізованих країн однією з таких вважає запобігання акціям терористів. Це, передусім, призводить до створення широкої платформи для вирішення багатьох загальнолюдських завдань, але одночасно вимагає коригування підходів до їх вирішення, особливо в такій вразливій сфері, як національна безпека.

У дослідженні констатується, що у нинішній час в рамках СНД склалася певна система протидії тероризму – укладено ряд договорів, існують спільні програми, функціонують десятки організацій, пріоритетними напрямками діяльності яких є створення єдиної концепції, єдиного правового поля у сфері боротьби з міжнародним тероризмом.

У підрозділі 5.2 *«Принципи та методи контртерористичної діяльності в сучасних умовах»* стверджується, що антитерористична боротьба повинна здійснюватися за умов дотримання принципу правових основ і норм міжнародного права й національно-державного законодавства. Правове поле антитерористичної боротьби дозволяє забезпечити широку підтримку народів і держав, недопущення її використання з метою досягнення корисливих вузьконаціональних цілей.

Автором відзначається необхідність удосконалення системи антитерористичної боротьби. Прогнозування проявів тероризму на сучасному етапі включає вирішення найбільш актуальних проблем, а саме: аналіз військово-політичної ситуації у різних регіонах планети й оцінку тенденцій розвитку міжнародних зв'язків і відносин; моделювання різних варіантів співвідношення політичних сил на міжнародній арені, їхніх інтересів і протиріч між ними; визначення наслідків дій терористів і вироблення ефективних заходів щодо локалізації їхнього руйнівного впливу на життєдіяльність суспільства; передбачення появи нових загроз для національної безпеки й можливостей

їхньої реалізації терористичними групами чи організаціями; вивчення спрямованої діяльності кримінальних сил та їхніх зв'язків з тероризмом, а також джерел підтримання терористичної діяльності.

У підрозділі 5.3 «Силовий варіант протистояння міжнародному тероризму як один із чинників антитерористичної боротьби» зазначено, що проблема міжнародного тероризму та боротьба проти неї надала нового значення іншим важливим проблемам міжнародного життя. У світовій практиці правове та легітимне застосування сили можливе тільки при відповідному рішенні Ради Безпеки ООН, яка згідно зі Статутом ООН (Розділ VII) та концепцією колективної безпеки, визначає наявність загрози акту агресії та встановлює факт порушення миру і, відповідно вирішує, яких заходів слід вжити в тій чи іншій ситуації для підтримання та відновлення міжнародного миру і безпеки, а потім здійснює їх або організовує проведення таких заходів, у тому числі й військових.

Незважаючи на те, що ст. 51 Статуту ООН проголошує право всіх держав на самооборону у випадку збройного нападу, у п. 4. ст. 2 державам-учасницям однозначно заборонено застосовувати чи погрожувати силою одна одній. Допускаючи тільки два винятки: дії в порядку самооборони відповідно до ст. 51 та застосування заходів військового характеру, санкціонованих РБ ООН на основі Розділу VII у порядку реагування на «будь-яку загрозу, будь-яке порушення миру чи акт агресії».

Резюмується, що більшість експертів дотримується жорсткої позиції щодо необхідності врахування при розробці «критеріїв втручання» для застосування сили, наступних факторів: 1) об'єктивне визначення ступеня загрози міжнародному миру та безпеці, що дозволяло б Раді Безпеки ухвалити рішення на основі Глави VII Статуту ООН; 2) вичерпність мирних засобів щодо врегулювання конфлікту; 3) чітке визначення засобів, мети та реального шансу щодо її досягнення у випадку здійснення можливої силової акції; 4) рішення Ради Безпеки – обов'язкова умова.

У підрозділі 5.4 «Аналіз законодавчих актів щодо боротьби з тероризмом у деяких країнах світу» зазначається, що розробка і розвиток антитерористичного законодавства у різних державах світу пов'язані, перш за все, зі станом і конкретними тенденціями, особливостями криміногенної ситуації в конкретній країні, наявністю політичної волі її керівництва протистояти тероризму, своєрідністю політичної ситуації, традицій і культури, наявністю певних міжнародно-правових зобов'язань, що вимагають, насамперед, імплементації відповідних нормативно-правових положень.

Оскільки тероризм багатоманітний за своєю природою, рушійними силами, цілями та проявами, він по-різному проявляє себе в різних країнах і регіонах світу. Отже, виходячи із конкретних умов, слід передбачити створення такої ж багатоманітної за формами і сферами впливу та дії системи заходів протидії.

У результаті вивчення відповідних положень законодавства окремих держав, виділяються деякі закономірності правової регламентації боротьби з

тероризмом, а саме: кодифікування нормативних актів у сфері боротьби з тероризмом сприяє його ефективнішому застосуванню; законодавство окремих країн своєчасно реагує на зміни в міжнародній договірній практиці у цій сфері, відображаючи всі її позитивні аспекти; держави передбачають підвищену міру відповідальності та покарання за вчинення терористичних актів і участь в терористичній діяльності; кримінальне переслідування за акти насильства, вчинювані відносно осіб, яким надано право на спеціальний захист, передбачається нормами надзвичайного антитерористичного законодавства.

У підрозділі 5.5 «Нормативно-правове регулювання боротьби з тероризмом в Україні» підкреслюється, що розгляд національного механізму боротьби з тероризмом показав наявність в Україні широкої законодавчої бази, яка надає можливість для ефективної протидії терористичній загрозі. Однак це не означає, що не варто здійснювати на науковому рівні пошуку моделі, яка змогла б об'єднати в собі «логіку паперів» і реальні заходи її застосування. Це можливо тільки за умови, що українське суспільство і, перш за все, представники правлячої еліти, удосконалюватимуть вже чинний механізм протидії тероризму і створять ефективнішу модель, здатну вивести з-під терористичного удару його безпосередніх жертв або пом'якшити резонанс наслідків (соціально реабілітувати таких постраждалих осіб, надати правовий і соціальний захист особам, які брали участь у боротьбі з тероризмом).

Антитерористичне законодавство – термін дещо умовний, оскільки певна частина чинного законодавства (окремі норми конституційного, кримінального, кримінально-виконавчого, міжнародного права) є, власне, антитерористичною. Залежно від спрямованості та предмета регулювання, таке законодавство поділяється на три групи:

1) нормативно-правові акти, які визначають ознаки терористичних злочинів та встановлюють відповідальність за їх вчинення, правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем;

2) нормативно-правові акти, які регулюють діяльність державних органів та їх окремих підрозділів щодо безпосередньої роботи у сфері протидії тероризму, координації, здійснення контролю та нагляду за нею;

3) чинні міжнародні договори у сфері боротьби з тероризмом, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У підрозділі 5.6 «Проблеми правового регулювання боротьби з міжнародним тероризмом» підкреслюється, що незважаючи на велику кількість міжнародно-правових актів, існування органів і структур, які координують боротьбу з міжнародним тероризмом, міжнародне право з певних причин досі немає універсальної угоди, якою б визначалося поняття «міжнародний тероризм», його правова природа і відповідальність за вчинення.

Акумулявання закордонних джерел, що стосуються боротьби з тероризмом, дозволило виділити три основні підходи щодо цієї проблеми:

1) у ряді країн тероризм розглядають як винятково кримінально-карані діяння, боротьбу з якими повинні вести тільки правоохоронні органи;

2) деякі фахівці пов'язують тероризм лише із зовнішньополітичною діяльністю окремих держав, їх прихованих або відомих представників, які підтримуються тими або іншими державами (наприклад, спонсорами тероризму); у цьому випадку відповідальність за злочин покладається на зовнішньополітичні відомства;

3) іноді тероризм вважають своєрідною формою бойових дій і, як наслідок, відповідальність за протидію покладається на збройні сили та їхні структури.

Виходячи з цього, труднощі з досягнення багатосторонніх угод пояснюються тим, що: по-перше, тероризм – явище багатопланове, яке по-різному проявляється не тільки в різних регіонах світу, а й у межах окремих держав; по-друге, владні структури кожної окремої країни, вирішуючи питання безпеки, формуючи внутрішню і зовнішню політику, керуються своїми національними інтересами, які є різними для кожної країни.

Розділ 6 «Реалізація державної політики України щодо запобігання проявам міжнародного тероризму» складається з трьох підрозділів, у яких висвітлюється діяльність правоохоронних органів з попередження терористичних актів, розкриваються організаційні проблеми боротьби з тероризмом та її основні напрями, досліджується соціальний контроль у системі протидії тероризму та захисті громадян від терористичних загроз.

У підрозділі 6.1 «Діяльність правоохоронних органів щодо попередження терористичних актів» доводиться, що спеціальні (кримінологічні) заходи допускають проведення правоохоронними органами, першочергово Антитерористичним центром при Службі безпеки України і органами внутрішніх справ, безпосередньої роботи, спрямованої на превенцію, усунення і нейтралізацію криміногенних чинників, що впливають на зростання загрози тероризму. Проте вирішення цього завдання залежить більшою мірою не від реалізації переважно репресивних, «силових» заходів, а від успішного проведення загальносоціальних заходів, створення цивілізованої правової держави і громадянського суспільства, здорової ринкової економіки.

Спеціальне попередження правоохоронними органами проявів тероризму великою мірою залежить від створення чинних на довгостроковій основі груп правоохоронних і контролюючих служб на загальнодержавному і регіональному рівнях для реалізації спільних комплексних програм. Разом із безпосередньою боротьбою правоохоронних органів з тероризмом, значення має контроль міліції, СБУ за обігом зброї, перевірки фактів порушення законодавства про господарську, підприємницьку, фінансову діяльність, нагляд прокуратури.

У підрозділі 6.2 «Організаційні проблеми боротьби з тероризмом та її основні напрями» розкривається загальна організація боротьби з тероризмом, яка включає: інформаційно-аналітичну діяльність, прогнозування, визначення стратегії, правове регулювання тощо. Це зводиться до конкретних напрямів протидії: виявлення і реєстрація усіх терористичних актів, зокрема пов'язаних з іншими злочинами, облік виконавців і потерпілих; профілактика тероризму,

превенція і припинення терористичних актів, що готуються; їх розкриття, розшук та викриття виконавців; забезпечення невідворотності покарання; ліквідація терористичних груп чи організацій; розкриття злочинів, пов'язаних з іншими діяннями, організованою злочинністю, корупцією, торгівлею зброєю, наркобізнесом.

Особливе значення має виявлення терористичних груп, їх роз'єднання, ліквідація. Слід виділяти і такі злочинні групи, які через свою кримінальну діяльність схильні до терористичних злочинів, контактують із терористичними групами, організаціями і окремими терористами, надають їм сприяння, допомогу.

На індивідуальному рівні діяльність щодо боротьби з тероризмом ще більше конкретизується, персоналізується, тобто полягає у виявленні окремих терористів, організаторів, координаторів, виконавців.

Керівництво діяльністю боротьби з тероризмом – це організація та мобілізація людських і матеріальних ресурсів для вирішення як поточних, так і перспективних завдань у цій конкретній сфері. Основні напрями керівництва - спрямовуючий, організуючий, координуючий, контролюючий. У будь-якому випадку, керівництво діяльністю щодо боротьби з тероризмом, як і будь-яке інше керівництво, що претендує на позитивні результати, повинно бути компетентним, мати практичний досвід, уміти адекватно діяти в складних ситуаціях.

У підрозділі 6.3 «Соціальний контроль у системі протидії тероризму та захисту громадян від терористичних загроз» стверджується, що основною функцією соціальної профілактики тероризму виступає соціальний контроль за проявами цього явища. Нормативний метод регулювання і охорони суспільних відносин допускає існування контрольних механізмів, за допомогою яких визначається відповідність поведінки людей соціальним нормам, стимулюється позитивна, корисна для суспільства діяльність, попереджується і карається негативна, шкідлива.

На рівні суспільства загалом діють як формальний (інституціоналізований), так і неформальний (неінституціоналізований) соціальний контроль за тероризмом. До першого – належить контроль з боку системи юстиції (зокрема, силових відомств), а до другого – громадська думка, що склалася в результаті соціального досвіду.

Йдеться про регулювальну функцію соціального контролю за тероризмом, про вплив громадської думки на відповідну ситуацію, на врахування цієї думки, зафіксованої в суспільній свідомості. Соціальний контроль, таким чином, долучений і реалізується в системі заходів протидії тероризму. Його основа у такому разі – це система норм, які засуджують будь-які терористичні прояви і, водночас, відображають інтереси громадян, суспільства та держави.

Підкреслюється соціальний контроль і на груповому та індивідуальному рівнях. У боротьбі з тероризмом повинні брати участь не тільки державні органи, а й усі соціальні інститути. Не тільки тероризм протистоїть суспільству, а й суспільство протидіє тероризму. У цьому розумінні між окремою людиною і

державою виникають специфічні відносини, коли держава захищає свого громадянина від проявів тероризму, а громадянин – сприяє державі в боротьбі з цим явищем. Взаємовигідні інтереси держави і людини очевидні.

ВИСНОВКИ

Актуальність філософсько-правового осмислення міжнародного тероризму у правовому вимірі з акцентуванням на розв'язанні проблеми деконструювання філософії тероризму крізь призму природного та позитивного права повністю підтвердилась. У результаті проведеного дослідження автором сформульовано низку висновків, які мають наукове і прикладне значення:

1. Міжнародний тероризм є органічним породженням сучасного світопорядку та інструментом боротьби різних геополітичних сил, породженням процесу глобалізації, його «зворотний компонент».

На основі комплексного аналізу теоретико-методологічних підходів до розуміння міжнародного тероризму, запропоновано авторське визначення останнього як еманации Зла в буття людства, спроби перетворення деструктивної ілюзії на дійсність завдяки суспільно небезпечній діяльності, яка супроводжується максимальним резонансом та полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні або загрозі застосування насильства і спрямована на привернення уваги до певних поглядів, одержання, утримання влади у суспільстві або тиск на владні структури з метою прийняття (неприйняття) ними бажаних для терористів рішень.

2. Міжнародний тероризм є багатограним, багатоаспектним і полікаузальним явищем зі складною структурою та широкими мотиваційними компонентами. Сучасний тероризм (тероризм початку XXI сторіччя) є наслідком деконструктивних елементів глобалізації. З тероризмом межують процеси та явища, що характеризуються використанням збройного насильства, в ході яких застосовуються прийоми та засоби, схожі з тими, що використовують терористи.

3. Міжнародний тероризм є проявом міжгрупового конфлікту. Дослідження феномена тероризму дозволяє стверджувати, що сучасний тероризм є проявом конфлікту між культурами і типами культур. Новітні прояви міжнародного тероризму частіше за все асоціюються з поняттям асиметричного конфлікту, що, на відміну від симетричного, є дисфункціональним і потребує негайного усунення.

4. Сучасний тероризм класифіковано за родовими та видовими ознаками: соціально-політичний (соціально-революційний та соціально-реакційний), етнополітичний (сепаратистський, інтеграційний, репресивний), світоглядний (релігійний, атеїстичний, антиглобалістський тощо) та технологічний (із застосуванням зброї масового ураження, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж тощо). Вказані види тероризму розподілено на підвиди за такими критеріями: територія вчинення, рівень організації, об'єкти вчинення, види цілей, види діяльності, засоби вчинення.

5. Основними детермінантами активізації тероризму в умовах глобалізаційної динаміки є: соціогуманітарні (зіткнення модерністської і традиційної культур; поширення культурної експансії провідних країн світу; підвищення ролі та значення засобів масової інформації, які значною мірою сприяють формуванню іміджу терористів тощо); соціально-економічні (швидкоплинний розвиток і поглиблення різниці між багатими й бідними у внутрішньодержавному і міжнародному масштабах; бажання перерозподілу певних життєвих та природних ресурсів; комерціалізація всіх сторін життя тощо), релігійні (тоталітаризація релігійної свідомості; квазірелігійний характер терористичної діяльності тощо), етнічні (ксенофобія; зверхнє ставлення до представників інших етносів; існування таємних і напівтаємних сепаратистських організацій тощо), психологічні (деструктивний модус буття; відмінності в менталітеті; своєрідна групова мораль тощо).

6. Філософія тероризму не відповідає ані постулатам природного права, ані засадам позитивного права, а також не корелює ні з природно-правовою, ні з позитивно-правовою доктринами. Не витримуючи об'єктивізаційного іспиту, світоглядний базис тероризму виступає як квазіфілософія, яка безпідставно претендуючи на те, аби вважатися філософією, базованою на загальнолюдських цінностях, насправді становить завуальоване філософування, призначене на світоглядному рівні обслуговувати ті чи інші політичні програми. Являючи собою спотворення постулатів релігійного (канонічного, Божого) права та будучи втілювана терористичними методами, ця квазіфілософія заявляє про себе як така, що не вписується не лише у рамки позитивного, а й природного права.

7. Національні державні кордони стали вузькими для терористів, організації, що здійснювали тактику насильницьких дій, перетворилися в певний аналог до корпоративних об'єднань зі своєю чітко вибудованою ієрархічною структурою.

Мережеві організації, до яких належать і терористичні, реалізують концептуальне цілепокладання: якщо один кластер мережі зруйновано, решта може продовжити функціонування. Становлення таких мережевих структур кардинально трансформувало самі умови глобального протистояння. Мережеві структури, уникаючи прямого силового протистояння, зорієнтовані, передусім, на підриг наявних центрів світового панування. При цьому терористичні акти почали набувати системного характеру, а терористичні співтовариства синхронізувати свої дії. Це дає підстави стверджувати про глобалізацію тероризму.

8. Вивчення тенденцій, що впливають на розвиток сучасного тероризму як негативного соціально-політичного явища показує, що сьогодні він перетворився на багатоплановий та надзвичайно небезпечний і довготривалий чинник. Цей чинник вкрай негативно позначається на розвитку світового співтовариства, справляє на нього істотний вплив, що дестабілізує ситуацію у різних регіонах планети, гальмуючи елементарні цивілізаційні процеси, поглиблюючи соціально-економічні кризи, доводячи до стагнаційного рівня

можливості вирішення життєво важливих проблем суспільства, держави і особи.

9. Якщо у минулому під терором розуміли дії проти окремих осіб або груп, то тепер широкого розповсюдження набув терор проти народів і держав, здійснюваний не тільки добре організованими і технічно оснащеними структурами, зокрема державними і міжнародними, а й державами-агресорами проти інших країн, «винних», на їх думку, в потуранні терористам. Таким чином, з плином часу змінювалося уявлення про суть, мету, суб'єктів і об'єкти терористичних дій. Емоційне розуміння того факту, що терор не має виправдання, часто не дозволяє усвідомити, що він має об'єктивні причини. Боротьба з міжнародним тероризмом залишається у наш час не тільки практичною проблемою, а й предметом поглиблених наукових досліджень, вирішення яких багато в чому визначатиме шляхи подальшого розвитку багатьох країн світу. При цьому забезпечення захисту особи, суспільства і держави від терористичної діяльності – процес перманентний. З часом змінюються лише масштаби, форми діяльності і прояви тероризму, а він, як явище суспільно-політичного життя, залишається незмінним за своєю суттю. Це вимагає постійного моніторингу ситуації, безперервного наукового осмислення шляхів боротьби зі злочинцями в обстановці, що реально склалася.

10. У нових умовах слід переглянути багато панівних у минулому поглядів на способи і методи забезпечення безпеки, встановлення і підтримання стабільності на регіональному та глобальному рівнях. Як найважливіше завдання розглядається надійне протистояння міжнародному тероризму. Для того щоб така протидія була ефективною, необхідна консолідація всіх розсудливих сил на планеті.

11. У сучасних умовах світові війни і відкриті конфлікти між державами, як інструмент перерозподілу світу або захоплення територій, відходять у минуле. В умовах глобалізації визначальною стає боротьба за сфери впливу і ринки збуту, за першість у глобальній світовій економічній системі, інколи вона набуває локального характеру. Для цієї мети, разом з економічними важелями, деякі держави використовують терористичні методи, які називають «війною низької інтенсивності».

Міжнародний тероризм стає прототипом майбутніх воєн, виступаючи активною формою таємної війни і ефективним інструментом зовнішньої політики. Терористичні способи ведення війни мають порівняно низький ризик як у політичній, так і в матеріальній площинах, оскільки вартість фінансування цих дій є значно меншою від витрат, потрібних для повноцінного оснащення і навчання регулярної армії, здатної вести бойові дії. Такий компонент, як війна з низьким ризиком, неодмінно враховується в сучасних умовах, коли ядерна війна практично неможлива і не може мати переможців, сучасний тероризм стає однією з форм зовнішньої політики.

12. Не можна боротися з тероризмом, розглядаючи його поза злочинністю, окремо від загальної криміногенної ситуації в тій чи іншій державі. Тероризм – це частина злочинності, а якщо мати на увазі ще і пов'язані

з тероризмом злочини, то доволі вагома частина. Вивчаючи в цьому розумінні тероризм, необхідно проводити відповідні кримінологічні дослідження.

Саме кримінологія має у своєму розпорядженні арсенал засобів і методів аналізу й узагальнення явищ, у тому числі і особливо суспільно небезпечних. При цьому, кримінологія виробила свій погляд на управління процесами боротьби зі злочинністю. Коли справа стосується організації боротьби з тероризмом, одне з її завдань, – зміцнення зв'язків із наукою управління. Кримінологія й управління з єдиних позицій систематизують відносини «злочинність – тероризм» й управління у сфері боротьби з тероризмом як виду (сегменту) злочинності. При цьому розробляється спільна для цих наук концепція.

Центральне місце у тандемі «кримінологія і управління» займає проблема соціальної зумовленості й обґрунтованості кримінологічних управлінських рішень, що дозволяє стверджувати про основи кримінологічного управління процесами боротьби з тероризмом. Управлінські рішення повинні бути конкретними і торкатися саме тероризму. Акцент завжди повинен зміщуватися у бік протидії тероризму. Ці рішення мають бути конкретними і визначати, що потрібно робити і як це повинно бути виконано.

13. Зміст управлінських рішень, що стосуються організації боротьби з тероризмом, повинен співвідноситися з криміногенною ситуацією і соціальною реальністю. Тільки за таких умов можна розраховувати на їх ефективність. Такі рішення повинні базуватися на результатах наукових досліджень не тільки у сфері кримінології, кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, а й філософії права, соціології, економіки, деяких інших галузей знань.

14. Здійснювані заходи у сфері боротьби з міжнародною терористичною загрозою ще не відповідають за свою адекватністю і результативністю потенційним та неочікуваним небезпекам. Превентивні заходи, здебільшого, носять розрізнений характер і не встигають за розвитком терористично-кримінальних процесів через певні ідеологічні розбіжності, формалізовані процедури ухвалення рішень, слабку взаємодію між численними міжнародними як урядовими, так і громадськими організаціями. «Мозкові» штаби мережевих транснаціональних кримінальних організацій у своїх діях часто бувають консолідованішими, мобільнішими, інформованішими та енергійнішими.

15. Систему антитерористичної боротьби, яка являє собою важливий елемент забезпечення національної безпеки, пропонується розглядати на трьох рівнях: міжнародному, регіональному та державному. Обґрунтовано, що система антитерористичної боротьби має базуватися на принципах філософсько-правового наукового й об'єктивного підходу до дослідження і оцінки всієї сукупності явищ, охоплених поняттям «тероризм»; неприпустимості політики «подвійних» стандартів в оцінці тероризму; реалістичного прогнозування сучасного тероризму; критичного аналізу історичного досвіду боротьби з тероризмом; правових основ і норм (міжнародного права й національно-державних законодавств); наступальності,

безперервності й безкомпромісності. На філософсько-правових засадах запропоновано практичні способи протидії тероризму в умовах світу, що глобалізується (розвиток міжнародного співробітництва, удосконалення нормативно-правової бази, створення трансрегіонального інтерактивного інформаційного кіберпростору, оптимізація інституційної складової боротьби з тероризмом, координація дій силових структур держави, удосконалення системи контролю за тероризмом тощо). Наголошується, що ефективну боротьбу з тероризмом неможливо вести винятково силовими методами та завдяки державним інститутам. У боротьбу з тероризмом свій внесок має зробити і громадянське суспільство.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Монографія

1. Канцір В. С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі : філософсько-правовий вимір : монографія / Володимир Степанович Канцір. – Львів : Край, 2011. – 558 с.

Рецензія: Микієвич М. М. Рецензія на монографію Канціра В. С. «Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі : філософсько-правовий вимір» / М.М. Микієвич // Митна справа. – 2011. – № 1. – Ч. 2. – С. 155–156.

2. Навчальний посібник

1. Тероризм : теоретико-правові проблеми : науково-практичний посібник / [Р. І. Благута, В. К. Грищук, В. С. Канцір, І. В. Красницький, О. К. Марін, В. В. Шишко, Б. В. Щур]; за заг. ред. проф. В. К. Грищука. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 375 с. (у співавторстві).

3. Статті у наукових фахових виданнях

1. Канцір В. С. Міжнародний тероризм – проблема наукового визначення / В. С. Канцір // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. – Хмельницький, 2009. – Вип. 2. – С. 220–226.

2. Канцір В. С. Сутнісні характеристики сучасного тероризму / В. С. Канцір // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. – Хмельницький, 2009. – Вип. 3. – С. 184–190.

3. Канцір В. С. Політичний тероризм як специфічний феномен сучасної соціальної реальності / В. С. Канцір // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони». – Запоріжжя : Класичний приватний університет. – 2009. – № 4. – С. 86–91. – (Серія право).

4. Канцір В. С. Політико-психологічні особливості міжнародного тероризму / В. С. Канцір // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Одеса : Юридична література, 2009. – Вип. 47. – С. 313–319.

5. Канцір В. С. Аналіз наукових підходів щодо визначення поняття сучасного тероризму / В. С. Канцір // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Київ: КНУ, 2009. – № 80. – С. 30–34. – (Юридичні науки).

6. Канцір В. С. Мотивація терористичної діяльності в сучасних умовах / В. С. Канцір // Митна справа. – 2009. – № 4. – Ч. 2. – С. 127–132.

7. Канцір В. С. Психолого-правовий портрет особи терориста / В. С. Канцір // Митна справа. – 2009. – № 5. – Ч. 2. – С. 86–92.

8. Канцір В. С. Логічне обґрунтування мислення та емоцій сучасного терориста / В. С. Канцір // Часопис Київського університету права. – Київ, 2009. – № 4. – С. 292–296.

9. Канцір В. С. Терористична група як соціально-психологічна ідентичність / В. С. Канцір // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 489. – С. 96–101. – (Серія правознавство).

10. Канцір В. С. Міжнародний тероризм як засіб протиправного досягнення мети / В. С. Канцір // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Запоріжжя, 2010. – № 1. – С. 162–171.

11. Канцір В. С. Виникнення й передумови поширення тероризму як соціально-психологічного явища : історико-правовий аспект / В. С. Канцір // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць. – Львів, 2010. – Вип. 3. – С. 12–22. – (Серія юридична).

12. Канцір В. С. Тлумачення сутності міжнародного тероризму як соціального явища / В. С. Канцір // Науково-практичний журнал «Наше право». – Київ. – 2010. – Ч. 2. – № 2. – С. 78–83.

13. Канцір В. С. Тероризм як небезпечна форма злочинного посягання / В. С. Канцір // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. Дідоренка. – Донецьк, 2010. – № 1. – С. 148–153.

14. Канцір В. С. Спільні риси та характерні відмінності понять «тероризм» і «терор» : філософсько-правові аспекти / В. С. Канцір // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Львів, 2010. – Вип. 2. – С. 413–424. – (Серія юридична).

15. Канцір В. С. Транснаціональний тероризм як фактор впливу на міжнародні відносини / В. С. Канцір // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 147–152. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://www.nbu.gov.ua>].

16. Канцір В. С. Соціально-економічні передумови міжнародного тероризму / В. С. Канцір // Вісник Львівського університету. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – Вип. 50. – С. 268–275. – (Серія юридична).

17. Канцір В. С. Типологічні ознаки сучасного тероризму / В. С. Канцір // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України – Х. : Право, 2010. – Вип. 19. – С. 77–89.

18. Канцір В. С. Тероризм як ознака соціально-психологічної кризи суспільства / В. С. Канцір // Право України. – 2010. – № 3. – С. 197–203.

19. Канцір В. С. Державний тероризм : сутність та сучасні прояви / В. С. Канцір // Митна справа. – 2010. – № 3. – Ч. 2. – С. 30–35.

20. Канцір В. С. Сутнісний та змістовний аспекти політичного тероризму / В. С. Канцір // Часопис Київський університет права НАН України. – Київ, 2010. – № 2. – С. 266–270.

21. Канцір В. С. Агресивна поведінка особи як потенційна схильність до тероризму / В. С. Канцір // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород, 2010. – Вип. 13. – Ч. 2. – С. 332–337. – (Серія право).

22. Канцір В. С. Наукознавча інтерпретація тероризму як системно-соціального явища / В. С. Канцір // Підприємництво, господарство і право. – Київ, 2010. – № 11. – С. 7–10.

23. Канцір В. С. Терористична діяльність і національна безпека / В. С. Канцір // Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 49. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 449–456.

24. Канцір В. С. Організаційні аспекти боротьби з тероризмом та її основні напрями / В. С. Канцір // Підприємництво, господарство і право. – Київ, 2011. – № 2. – С. 139–143.

25. Канцір В. С. Міжнародний тероризм як прояв деструктивної правосвідомості / В. С. Канцір // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Львів, 2011. – Вип. 1. – С. 159–168. – (Серія юридична).

4. Тези наукових доповідей та повідомлень

1. Канцір В. С. Деякі підходи щодо визначення поняття «тероризм»: матеріали круглого столу [«Проблеми державотворення та правотворення в Україні (в контексті порівняльного правознавства та права на приватність)»]; (м. Львів, 22 травня 2009 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів : ЛьВДУВС, 2009. – С. 91–95.

2. Канцір В. С. Терористична діяльність як прояв деструктивної правосвідомості : тези доповідей учасників круглого столу [«Порівняльне правознавство: загальнотеоретичні та галузеві аспекти»] (м. Львів, 22 травня 2009 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів : ЛьВДУВС, 2009. – С. 71–74.

3. Канцір В. С. Роль України у вирішенні проблем глобального тероризму: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням в умовах проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу»], (м. Львів, 20 листопада 2009 року) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів : ЛьВДУВС, 2009. – С. 144–147.

4. Канцір В. С. Підходи щодо типологізації сучасного тероризму : матеріали учасників Всеукраїнського круглого столу [«Проблеми

державотворення та правотворення в Україні»], (м. Львів, 5 березня 2010 року) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 295–298.

5. Канцір В. С. Спонукальні мотиви терористичної діяльності в сучасних умовах : збірник тез науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, здобувачів та курсантів факультету економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ [«Загальні проблеми правотворення в Україні»], (м. Львів, 26 березня 2010 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 45–49.

6. Канцір В. С. Тероризм як одна із форм злочинного посягання на громадську безпеку : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Особливості розвитку правової держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів: проблеми теорії і практики»], (м. Київ, НАУ, 18 лютого 2010 р.). – К. : Університет «Україна», 2010. – С. 93–98.

7. Канцір В. С. Тероризм як особливий різновид насильства та його види: тези доповідей учасників [«Звітна науково-практична конференція юридичного факультету»], (м. Львів, 19 лютого 2010 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 24–29.

8. Канцір В. С. Тероризм як джерело та наслідок конфліктів і кризових ситуацій у суспільстві : тези V Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених [«Від громадянського суспільства – до правової держави»], (м. Харків, 26 – 27 лютого 2010 р.). – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 422–424.

9. Канцір В. С. Наукознавча інтерпретація міжнародного тероризму : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів [«Закарпатські правові читання»], (м. Ужгород, 29–30 квітня 2010 р. : у 2 т.). – Ужгород : ЗакДУ, 2010. – Т. 1. – С. 40–43.

10. Канцір В. С. Сучасний тероризм в умовах глобалізації : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Зб. наукових праць [«Держава і право в умовах глобалізації : реалії перспективи»] (м. Сімферополь, 16–17 квітня 2010 р.). – Сімферополь : КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2010. – С. 19–20.

11. Канцір В. С. Терористична діяльність як загроза національній безпеці держави : Міжнародна наукова конференція [«Дев'яті осінні читання»], (м. Хмельницький, 12–13 листопада 2010 р.) / Хмельницький університет управління та права. – Хмельницький : ХУУП, 2010. – С. 25 – 27.

12. Канцір В. С. Транснаціональний тероризм як один із чинників дестабілізації державних режимів, деформації міжнародних відносин : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Актуальні проблеми адміністративного права та адміністративної діяльності»] (м. Донецьк, 10 грудня 2010 року). – Донецьк : Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 165–170.

АНОТАЦІЯ

Канцір В. С. Філософія міжнародного тероризму: правовий вимір. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2011.

У дисертації проведено комплексне наукове дослідження тероризму як складного і суперечливого системно-соціального явища.

Розкрито основні теоретико-методологічні підходи щодо дослідження міжнародного тероризму. Досліджено основні види, поняття, категорії та сутнісні характеристики терористичних проявів у глобалізованому світі. Розкрито концепти і перспективи наукового осмислення міжнародного тероризму.

Із позицій філософії права досліджено розуміння сутності міжнародного тероризму як системного соціального явища, розкрито трансдисциплінарність синергетичного методу вивчення цього явища, проаналізовано соціально-економічні та психологічні передумови виникнення тероризму як соціального феномена, зроблено філософсько-правову характеристику осіб, які вчиняють терористичні акти. Деконструйовано світоглядний базис міжнародного тероризму крізь призму природного та позитивного права.

Узагальнено та проаналізовано філософські проблеми правового регулювання боротьби з тероризмом через аналіз законодавчих актів у деяких країнах світу та вивчено міжнародно-правовий досвід протидії тероризму.

Ключові слова: міжнародний тероризм, деконструювання філософії міжнародного тероризму, форми насильства, державний тероризм, політичний тероризм, злочини терористичного спрямування, терористичне співтовариство, мережеві організації, професіоналізм терористичної діяльності, антитерористична боротьба.

АННОТАЦИЯ

Канцир В. С. Философия международного терроризма: правовое измерение. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2011.

В диссертации проведено комплексное научное исследование терроризма как сложного и противоречивого системно-социального явления.

Раскрыты основные теоретико-методологические подходы к исследованию международного терроризма. Исследованы основные виды, понятия, категории и сущностные характеристики террористических проявлений в глобализированном мире. Раскрыты концепты и перспективы научного осмысления международного терроризма.

С позиций философии права исследовано понимание сущности международного терроризма как системного социального явления, раскрыта трансдисциплинарность синергетического метода изучения этого явления, проанализированы социально-экономические и психологические предпосылки возникновения терроризма как социального феномена, создана философско-правовая характеристика лиц, которые совершают террористические акты. Деконструировано мировоззренческий базис международного терроризма сквозь призму естественного и позитивного права.

На основе анализа научной литературы, посвященной исследованию международного терроризма, констатируется, что существует несколько обстоятельств, которые способствуют возникновению и распространению международного терроризма, при этом в качестве фундамента – соответствующая социально-политическая и экономическая среда в мире.

Диссертантом определено, что мифологема «терроризм» в контексте информационно-семиотического подхода – обобщающее понятие, которое обозначает комплексное социально-политическое и социокультурное явление, которое основывается на перманентном демонстративном запугивании социума и власти с помощью жестких политически мотивированных насильственных актов, направленных против безоружных гражданских лиц, которые не имеют непосредственного отношения к конфликту.

Утверждается, что терроризм и преступления террористического направления принадлежат к сложным действиям и состоят из нескольких актов поведения: совершение или угроза совершения действий, направленных на запугивание; выдвижение требований; принуждение к исполнению требований. Такие преступления могут быть совершены и в том случае, если в их основе будет бездействие или угроза бездействия как средство запугивания и принуждения к исполнению каких-либо требований.

Обобщены и проанализированы философские проблемы правового регулирования борьбы с терроризмом через анализ законодательных актов в некоторых странах мира и изучен международно-правовой опыт противодействия терроризму. Систему антитеррористической борьбы, которая представляет собой составную часть национальной безопасности, предлагается рассматривать на международном, региональном и государственном уровнях. Подчеркивается, что невозможно вести эффективную борьбу с терроризмом исключительно силовыми методами или благодаря государственным институтам. В борьбе с терроризмом свой взнос должно сделать также гражданское общество.

Ключевые слова: международный терроризм, деконструирование философии международного терроризма, формы насилия, государственный терроризм, политический терроризм, преступления террористического направления, террористическое сообщество, сетевые организации, профессионализм террористической деятельности, антитеррористическая борьба.

SUMMARY

Kantsir V. S. Philosophy of international terrorism: legal dimension. – Manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Science in Law by specialty 12.00.12 – philosophy of law. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2011.

The thesis is devoted to integrated investigation of terrorism as the complicated and contradictory system social phenomenon.

The basic theoretic-methodological approaches to international terrorism investigation are disclosed. The main types, concepts, categories and essential characteristics of terrorist displays in globalized world are examined. The concepts and perspectives of scientific comprehension of international terrorism are revealed. International terrorism is examined in the informational-semiotic and mythological contexts. From the positions of philosophy of law the understanding of international terrorism essence is explored, the transdisciplinarity of synergetic method for investigation of this phenomenon is analyzed, social, economic and psychological premises of terrorism origin as the social phenomenon are analyzed, philosophical legal description of persons who commit terrorist acts is made. It was been deconstructed world outlooking basis of international terrorism through prism of natural and juridical law.

Philosophical problems of legal regulation of combating terrorism by means of legislative acts analysis in some countries of the world are summarized and analyzed, and international legal experience of combating terrorism is examined.

Key words: international terrorism, philosophy's deconstructing of international terrorism, forms of violence, state terrorism, political terrorism, crimes with terrorist tendency, terrorist community, net organizations, professionalism of terrorist activities, antiterrorism struggle.

Підписано до друку 10.05.2011 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Зам. № 72-11
Умовн. друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта в _____ чої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.